

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 16ης Μαΐου 2000 *

Στην υπόθεση C-78/98,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του House of Lords (Ηνωμένο Βασίλειο) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Shirley Preston κ.λπ.

και

Wolverhampton Healthcare NHS Trust κ.λπ.

και μεταξύ

Dorothy Fletcher κ.λπ.

και

Midland Bank plc,

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

η έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, J. C. Moitinho de Almeida, D. A. O. Edward και R. Schintgen, προέδρους τμήματος, P. J. G. Kapteyn (εισηγητή), J.-P. Puissochet, G. Hirsch, P. Jann και H. Ragnemalm, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Léger,
γραμματέας: L. Hewlett, υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- οι S. Preston κ.λπ. και D. Fletcher κ.λπ., εκπροσωπούμενες από τους D. Pannick, QC, J. Cavanagh και J. McNeill, barristers, κατ' εντολήν της Bronwyn McKenna, solicitor,

- οι Wolverhampton Healthcare NHS Trust κ.λπ., εκπροσωπούμενοι από τους C. Booth, QC, T. Kerr και C. Lewis, barristers, κατ' εντολήν του γραφείου Sharpe Pritchard, solicitors,

- οι Southern Electric plc κ.λπ., εκπροσωπούμενοι από τους P. Elias, QC, και J. Coppel, barrister, κατ' εντολήν του H. Lewis, solicitor,

- η Midland Bank plc, εκπροσωπούμενη από τους P. Elias και J. Coppel, κατ' εντολήν του T. Flanagan, solicitor,

- οι Sutton College κ.λπ., εκπροσωπούμενη από την M. Tether, barrister, κατ' εντολήν του γραφείου Norton Rose, solicitors,

- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από την S. Ridley, του Treasury Solicitor's Department, επικουρούμενη από τον N. Paines, QC,

- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον C. Docksey, νομικό σύμβουλο, την M. Wolfcarius, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας, και την N. Yerrell, δημόσιο υπάλληλο κράτους μέλους αποσπασμένη στη Νομική Υπηρεσία της Επιτροπής,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις των S. Preston κ.λπ. και D. Fletcher κ.λπ., εκπροσωπηθεισών από τους D. Pannick, J. Cavanagh και J. McNeill, των Wolverhampton Healthcare NHS Trust κ.λπ., εκπροσωπηθέντων από τους C. Booth και C. Lewis, των Southern Electric plc κ.λπ., Midland Bank plc και Sutton College κ.λπ., εκπροσωπηθέντων από τους P. Elias, J. Coppel, και M. Tether, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπηθείσας από τον J. E. Collins, Assistant Treasury Solicitor, επικουρούμενο από τους N. Paines και R. Hill, barrister, της Ιρλανδικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπηθείσας από τους A. O' Caoimh, SC, και E. Barrington, BL, και της Επιτροπής, εκπροσωπηθείσας από τον C. Docksey, και τις M. Wolfcarius και N. Yerrell, κατά τη συνεδρίαση της 20ής Απριλίου 1999,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 14ης Σεπτεμβρίου 1999,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 5ης Φεβρουαρίου 1998, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 23 Μαρτίου 1998, το House of Lords υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρου 234 ΕΚ), τρία προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης ΕΚ αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφορών μεταξύ, αφενός, των S. Preston κ.λπ. και Wolverhampton Healthcare NHS Trust κ.λπ. και, αφετέρου, των D. Fletcher κ.λπ. και Midland Bank plc.

Νομικό πλαίσιο

3 Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών εξασφαλίζεται από τον Equal Pay Act 1970 (νόμο περί ισότητας των αμοιβών, στο εξής: EPA). Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε στις 29 Μαΐου 1970 και τέθηκε σε ισχύ στις 29 Δεκεμβρίου 1975.

- 4 Ο ΕΡΑ καθιερώνει, υπέρ των μισθωτών, εκ του νόμου δικαίωμα σε εξίσου ευνοϊκούς όρους εργασίας με εκείνους που ισχύουν για τους μισθωτούς του ετέρου φύλου οι οποίοι εκτελούν την ίδια εργασία, εργασία θεωρούμενη ισοδύναμη ή εργασία ίσης αξίας.

- 5 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του ΕΡΑ ορίζει ότι οι συμβάσεις εργασίας των γυναικών στο Ηνωμένο Βασίλειο λογίζονται ως περιέχουσες ρήτρα αποκαλούμενη «ρήτρα ισότητας».

- 6 Δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, οι αγωγές με τις οποίες ζητείται η εφαρμογή ρήτρας ισότητας πρέπει να ασκούνται εντός αποκλειστικής προθεσμίας έξι μηνών από της λήξεως της εργασιακής σχέσεως που αφορά η αγωγή.

- 7 Το άρθρο 2, παράγραφος 5, του ΕΡΑ προβλέπει ότι, στο πλαίσιο αγωγής σχετικής με την παράβαση ρήτρας ισότητας, οι γυναίκες δεν δικαιούνται να απαιτήσουν την αναδρομική καταβολή αμοιβής ή αποζημίωση για χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής.

- 8 Το 1976, το άρθρο 2, παράγραφος 5, του ΕΡΑ τροποποιήθηκε από το άρθρο 12, παράγραφος 1, του Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) Regulations 1976 [κανονισμός σχετικά με τα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα (ίσα δικαιώματα υπαγωγής), στο εξής: Occupational Pension Regulations]. Από την τροποποίηση αυτή και εντεύθεν, η περιοριζόμενη στα δύο έτη αναδρομικότητα που προβλέπει το άρθρο 2, παράγραφος 5, του ΕΡΑ ισχύει και για τις αγωγές με τις οποίες ζητείται η ίση μεταχείριση όσον αφορά το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.

- 9 Οι διαφορές της κύριας δίκης αφορούν διάφορα «συμβατικώς εξαιρεθέντα» συνταξιοδοτικά συστήματα τα οποία, σε διαφορετικές εποχές στο παρελθόν, απέκλειαν την υπαγωγή των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο στα συστήματα αυτά. Πρόκειται, ειδικότερα, για τα συστήματα National Health Service (NHS) Pension Scheme, Teachers' Superannuation Scheme, Local Government Superannuation Scheme, Electricity Supply (Staff) Superannuation Pension Scheme, Electricity Supply Pension Scheme, Midland Bank Pension Scheme και Midland Bank Key-Time Pension Scheme, των οποίων επιβάλλεται η συνοπτική περιγραφή.
- 10 Το NHS Pension Scheme ρυθμίζεται από τους κανονισμούς που έχει θεσπίσει ο Υφυπουργός Υγείας, ο οποίος και το διαχειρίζεται. Έως την 1η Απριλίου 1991, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο που απασχολούνταν λιγότερες ώρες από το ήμισυ του πλήρους ωραρίου εργασίας δεν είχαν δικαίωμα υπαγωγής στο NHS Pension Scheme. Από την ημερομηνία αυτή και εντεύθεν, όλοι οι εργαζόμενοι του NHS έχουν δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα, ανεξαρτήτως του αριθμού των ωρών εργασίας. Οι εν υπηρεσία εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο που δεν είχαν ήδη υπαχθεί στο σύστημα είχαν τη δυνατότητα να ζητήσουν την υπαγωγή τους στο εν λόγω σύστημα.
- 11 Έως την 1η Μαΐου 1995, οι εκπαιδευτικοί που εργάζονταν με μειωμένο ωράριο δεν είχαν δικαίωμα υπαγωγής στο Teachers' Superannuation Scheme αν η αμοιβή τους υπολογιζόταν βάσει ωρομισθίου ή αν ελάμβαναν ήδη σύνταξη εκπαιδευτικού. Ωστόσο, είχαν τη δυνατότητα να υπαχθούν στο σύστημα αν η αμοιβή τους υπολογιζόταν βάσει κλάσματος της αμοιβής των εργαζομένων με πλήρες ωράριο. Από την 1η Μαΐου 1995 και εντεύθεν, καταργήθηκε ο αποκλεισμός των εργαζομένων που αμείβονται βάσει ωρομισθίου από το σύστημα.
- 12 Έως την 1η Απριλίου 1986, οι εργαζόμενοι που απασχολούνταν επί λιγότερες από 30 ώρες εβδομαδιαίως αποκλείονταν από το Local Government Superannuation Scheme. Από την ημερομηνία αυτή και εντεύθεν, το δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα αναγνωρίζεται στους εργαζόμενους με μειωμένο ωράριο που απασχο-

λούνται τουλάχιστον 15 ώρες εβδομαδιαίως και επί 35 εβδομάδες ετησίως. Την 1η Ιανουαρίου 1993, καταργήθηκε η προϋπόθεση της ελάχιστης δεκαπεντάωρης απασχολήσεως. Από 1ης Μαΐου 1995, καταργήθηκε και η δεύτερη προϋπόθεση, οπότε, έκτοτε, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο μπορούν να υπαχθούν στο Local Government Superannuation Scheme.

- 13 Έως την 1η Οκτωβρίου 1980, οι εργαζόμενοι που απασχολούνταν επί λιγότερες από τριαντατεσερεσίμησι ώρες εβδομαδιαίως αποκλείονταν από το Electricity Supply (Staff) Superannuation Pension Scheme. Από την ημερομηνία αυτή και εντεύθεν, δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα αναγνωρίζεται στους εργαζόμενους με μειωμένο ωράριο που απασχολούνται τουλάχιστον επί 20 ώρες εβδομαδιαίως. Από 1ης Απριλίου 1988, η προϋπόθεση ελάχιστων ωρών εργασίας εβδομαδιαίως για την αναγνώριση του δικαιώματος υπαγωγής στο σύστημα καταργήθηκε, οπότε, από την ημερομηνία αυτή και εντεύθεν, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο μπορούν να υπαχθούν στο συνταξιοδοτικό σύστημα, ανεξαρτήτως αριθμού ωρών εργασίας.
- 14 Έως την 1η Ιανουαρίου 1989, οι εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο αποκλείονταν από το Midland Bank Pension Scheme. Από την ημερομηνία αυτή και εντεύθεν, η Midland Bank plc θέσπισε ένα συμπληρωματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, το Midland Bank Key-Time Pension Scheme, για τους εργαζόμενους με μειωμένο ωράριο που απασχολούνται επί περισσότερες από 14 ώρες εβδομαδιαίως. Από 1ης Σεπτεμβρίου 1992, επετράπη η πρόσβαση στο σύστημα αυτό σε όλους τους εργαζόμενους με μειωμένο ωράριο, ανεξαρτήτως αριθμού ωρών εργασίας. Την 1η Ιανουαρίου 1994, τα δύο συνταξιοδοτικά συστήματα συγχωνεύθηκαν. Ωστόσο, οι προ της 1ης Ιανουαρίου 1989 περίοδοι απασχολήσεως δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της συντάξεως των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο. Εξάλλου, συνταξιοδοτικό δικαίωμα στο πλαίσιο του συστήματος αυτού αναγνωρίζεται μόνον εφόσον έχει συμπληρωθεί τουλάχιστον διετής περίοδος απασχολήσεως λαμβανόμενη υπόψη για τη συνταξιοδότηση.

Τα πραγματικά περιστατικά και η διαφορά της κύριας δίκης

- 15 Στις 28 Σεπτεμβρίου 1994, το Δικαστήριο εξέδωσε τις αποφάσεις Vroege (C-57/93, Συλλογή 1994, σ. I-4541) και Fisscher (C-128/93, Συλλογή 1994, σ. I-4583). Με τις αποφάσεις αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 119 της Συνθήκης (προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 18, και Fisscher, σκέψη 15). Ομοίως, έκρινε ότι ο αποκλεισμός των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο από τέτοια συστήματα συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση αντίθετη προς το άρθρο 119 της Συνθήκης, όταν πλήττει πολύ υψηλότερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, εκτός εάν ο εργοδότης αποδείξει ότι ο αποκλεισμός εξηγείται από παράγοντες που δικαιολογούνται αντικειμενικά και είναι ξένοι προς οποιαδήποτε διάκριση με βάση το φύλο (προμνησθείσα απόφαση Vroege, σκέψη 17).
- 16 Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο διαχρονικός περιορισμός των αποτελεσμάτων της αποφάσεως της 17ης Μαΐου 1990, Barber (C-262/88, Συλλογή 1990, σ. I-1889), δεν έχει εφαρμογή στο δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (προμνησθείσες αποφάσεις Vroege, σκέψη 32, και Fisscher, σκέψη 28). Το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ότι μπορεί να γίνει επίκληση του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 119 της Συνθήκης προκειμένου να ζητηθεί αναδρομικά η εφαρμογή της ίσης μεταχειρίσεως όσον αφορά το δικαίωμα υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, και τούτο από τις 8 Απριλίου 1976, ημερομηνία εκδόσεως της αποφάσεως Defrenne II (43/75, Συλλογή τόμος 1976, σ. 175), η οποία αναγνώρισε για πρώτη φορά άμεσο αποτέλεσμα στο εν λόγω άρθρο.
- 17 Κατόπιν των προμνησθεισών αποφάσεων Vroege και Fisscher, 60 000 περίπου εργαζόμενοι με μειωμένο ωράριο στο Ηνωμένο Βασίλειο, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, προσέφυγαν ενώπιον των Industrial Tribunals. Σηριζόμενοι στο άρθρο 119 της Συνθήκης, υποστήριξαν ότι είχαν παρανόμως αποκλεισθεί από τα διάφορα επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα, όπως τα περιγραφόμενα στις σκέψεις 10 έως 14 της παρούσας αποφάσεως. Στις διαδικασίες αυτές, εναγόμενοι είναι οι εργοδότες ή, κατά περίπτωση, οι πρώην εργοδότες των εναγόντων.

- 18 Από το 1986 έως το 1995, τα επίδικα στην κύρια δίκη συνταξιοδοτικά συστήματα τροποποιήθηκαν προκειμένου να εξασφαλιστεί δικαίωμα υπαγωγής των εργαζομένων με μειωμένο ωράριο στα συστήματα αυτά. Ειδικότερα, με τον Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) (Amendment) Regulations 1995 απαγορεύθηκε, από 31ης Μαΐου 1995, κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου όσον αφορά την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα.
- 19 Με την αγωγή τους, οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης επιδιώκουν να τους αναγνωριστεί δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής στα εν λόγω συνταξιοδοτικά συστήματα για τις περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο τις οποίες συμπλήρωσαν πριν από τις τροποποιήσεις αυτές, ενώ ορισμένες από τις περιόδους απασχολήσεως ανάγονται στον προ της 8ης Απριλίου 1976 χρόνο.
- 20 Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι 22 αγωγές ασκηθείσες από γυναίκες εργαζόμενες στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα ελήφθησαν ως αντιπροσωπευτικές υποθέσεις προκειμένου να κριθούν, πριν από την εξέταση των πραγματικών ζητημάτων, ορισμένα νομικά ζητήματα.
- 21 Σε μια πρώτη σειρά υποθέσεων, το επίμαχο συνταξιοδοτικό καθεστώς είχε τροποποιηθεί περισσότερο από δύο έτη πριν από την άσκηση της αγωγής ενώπιον του Industrial Tribunal. Η εργασία με μειωμένο ωράριο που θα παρέχουν οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης στο μέλλον θα λαμβάνεται μεν υπόψη για τη συνταξιοδότηση, οι ενδιαφερόμενες, ωστόσο, δεν μπορούν, δυνάμει του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations, να επικαλεστούν συνταξιοδοτικά δικαιώματα στηριζόμενα σε περιόδους απασχολήσεως με μειωμένο ωράριο συμπληρωθείσες σε χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής τους ενώπιον του Industrial Tribunal.

- 22 Σε μια δεύτερη σειρά υποθέσεων, οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης είχαν παύσει να εργάζονται στον εργοδότη τους περισσότερο από έξι μήνες πριν από την άσκηση των αγωγών ενώπιον του Industrial Tribunal και, ως εκ τούτου, δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA, έχουν απολέσει κάθε δικαίωμα αγωγής προς αναγνώριση των παλαιών τους περιόδων εργασίας με μειωμένο ωράριο στο πλαίσιο του υπολογισμού των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων.
- 23 Τέλος, μια τρίτη σειρά υποθέσεων χαρακτηρίζεται από το ότι οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης εργάζονταν κανονικά, αλλά κατά διαστήματα ή περιστασιακά, για τον ίδιο εργοδότη βάσει διαδοχικών και χωριστών από νομικής απόψεως συμβάσεων. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι αυτές οι διαδοχικές συμβάσεις μπορούν ενίοτε να καλύπτονται από μια σύμβαση-πλαίσιο (αποκαλούμενη «umbrella contract»), δυνάμει της οποίας οι συμβαλλόμενοι υποχρεούνται να αναμένουν τις διάφορες συμβάσεις εργασίας, εγκαθιδρύοντας έτσι μια διαρκή εργασιακή σχέση.
- 24 Ελλείψει συμβάσεως-πλαισίου, η προθεσμία του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA αρχίζει να τρέχει από τη λήξη κάθε συμβάσεως εργασίας και όχι από το τέλος της εργασιακής σχέσεως μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη φορέα. Συνεπώς, ο εργαζόμενος μπορεί να επιτύχει την αναγνώριση των περιόδων απασχολήσεώς του με μειωμένο ωράριο στο πλαίσιο του υπολογισμού των συνταξιοδοτικών του δικαιωμάτων μόνον υπό την προϋπόθεση ότι έχει ασκήσει αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη κάθε συμβάσεως στο πλαίσιο της οποίας συμπλήρωσε την επίμαχη περίοδο απασχολήσεως.
- 25 Στο πλαίσιο της κύριας δίκης, οι αναιρεσείουσες υποστήριξαν ότι το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA και το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations δεν συμβιβάζονται με το κοινοτικό δίκαιο. Κατά τις αναιρεσείουσες, αφενός, οι διατάξεις αυτές καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των

δικαιωμάτων που τους απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης (αρχή της αποτελεσματικότητας). Αφετέρου, οι δικονομικοί αυτοί κανόνες είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν τις ανάλογες αγωγές του εσωτερικού δικαίου και, ιδίως, τις αγωγές που ασκούνται βάσει του Sex Discrimination Act 1975 (νόμου περί δυσμενών διακρίσεων λόγω φύλου) ή του Race Relations Act 1976 (νόμου περί φυλετικών σχέσεων) (αρχή της ισοδυναμίας).

26 Με την απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1995, το Industrial Tribunal, Birmingham, έκρινε, κατ' ουσίαν, ότι οι κανόνες τους οποίους θεσπίζουν οι επίδικες διατάξεις συμβιβάζονται με την αρχή της αποτελεσματικότητας, καθόσον δεν καθιστούσαν εξαιρετικά δυσχερή ή πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμονταν στις ενάγουσες από την κοινοτική έννομη τάξη.

27 Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε από το Employment Appeal Tribunal. Με την απόφασή του της 24ης Ιουνίου 1996, το δικαστήριο αυτό θεώρησε, επιπλέον, ότι οι επίδικοι δικονομικοί κανόνες ανταποκρίνονταν στις επιταγές της αρχής της ισοδυναμίας, καθόσον δεν ήταν λιγότερο ευνοϊκοί από τους κανόνες που αφορούσαν ανάλογες αγωγές του εσωτερικού δικαίου. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι το άρθρο 2, παράγραφος 4, του EPA και το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations εφαρμόζονταν αδιακρίτως τόσο στις αγωγές που στηρίζονταν σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης όσο και στις αγωγές που στηρίζονταν σε παραβίαση των αρχών του EPA.

28 Η απόφαση του Employment Appeal Tribunal επικυρώθηκε με απόφαση του Court of Appeal της 13ης Φεβρουαρίου 1997.

Τα προδικαστικά ερωτήματα

- 29 Το House of Lords, κληθέν να αποφανθεί σε τελευταίο βαθμό, θεώρησε ότι είχε υποχρέωση να υποβάλει αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο, διότι οι διαφορές έθεταν ζητήματα τα οποία έπρεπε να επιλυθούν προτού εκδώσει την απόφασή του όσον αφορά, ειδικότερα, το κατά πόσον συμβιβάζονται οι διατάξεις του ΕΡΑ, όπως αυτός έχει τροποποιηθεί, με το άρθρο 119 της Συνθήκης.
- 30 Υπό τις συνθήκες αυτές, το House of Lords αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Στην περίπτωση που:

- α) η ενάγουσα αποκλείστηκε από την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα διότι εργάστηκε με μειωμένο ωράριο· και
- β) κατά συνέπεια δεν απέκτησε συνταξιοδοτικά δικαιώματα για τις περιόδους απασχολήσεως που έχει συμπληρώσει, ούτως ώστε να συνταξιοδοτηθεί με τη συμπλήρωση ηλικίας συνταξιοδοτήσεως· και

- γ) η ενάγουσα υποστηρίζει ότι η μεταχείριση αυτή ενέχει έμμεση διάκριση λόγω φύλου, αντιβαίνουσα στο άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ,

ερωτάται:

- 1) αν συμβιβάζεται με την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, όταν πρόκειται για παράβαση του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να καθιστούν στην πράξη εξαιρετικά δυσχερή ή αδύνατη την εκ μέρους της ενάγουσας άσκηση των δικαιωμάτων που της απονέμει το άρθρο 119,

α) εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η αγωγή σε σχέση με την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέει το δικαίωμα επί συνταξιοδοτικών παροχών) η οποία ασκείται ενώπιον του Industrial Tribunal πρέπει να ασκηθεί εντός έξι μηνών από τη λήξη της απασχολήσεως την οποία αφορά·

β) εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η συντάξιμη υπηρεσία της ενάγουσας υπολογίζεται μόνον βάσει της υπηρεσίας που έχει πραγματοποιήσει μετά από ορισμένη ημερομηνία που δεν ανατρέχει περισσότερο από δύο έτη πριν από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής (ανεξαρτήτως του αν οι συνταξιοδοτικές παροχές καθίστανται καταβλητέες σε ημερομηνία προγενέστερη ή μεταγενέστερη της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής).

2) Οσάκις:

α) τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 119 ασκούνται, κατά το εθνικό δίκαιο, βάσει νόμου που εκδόθηκε το 1970, πριν από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, και άρχισε να ισχύει στις 29 Δεκεμβρίου 1975 και ο οποίος, πριν από τις 8 Απριλίου 1976, ήδη παρείχε δικαίωμα επί ίσης αμοιβής και δικαίωμα ισότητας ως προς τους άλλους συμβατικούς όρους·

β) ο εθνικός νόμος περιέχει τους δικονομικούς κανόνες στους οποίους αναφέρεται το ερώτημα 1 ανωτέρω·

γ) άλλοι νόμοι απαγορεύοντες τις διακρίσεις στον τομέα της απασχολήσεως και η περί συμβάσεων εθνική νομοθεσία προβλέπουν διαφορετικές προθεσμίες:

i) συνιστά η μέσω του νόμου αυτού εφαρμογή του άρθρου 119 συμμόρφωση προς την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, σε περίπτωση παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου;

- ii) σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, βάσει ποιων κριτηρίων κρίνεται αν ένα άλλο μέσο παροχής εννόμου προστασίας του εθνικού δικαίου αποτελεί ένδικη προσφυγή παρόμοια με την ένδικη προσφυγή διά της οποίας ασκούνται τα δικαιώματα που απομένει το άρθρο 119;

- iii) αν ένα εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει την ύπαρξη παρόμοιας ένδικης προσφυγής βάσει των κριτηρίων στα οποία αναφέρεται το σημείο ii ανωτέρω, υπάρχουν και ποια είναι κατά το κοινοτικό δίκαιο τα κριτήρια βάσει των οποίων θα κριθεί αν οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν την παρόμοια ένδικη προσφυγή ή τις παρόμοιες ένδικες προσφυγές είναι ευνοϊκότεροι από τους δικονομικούς κανόνες που διέπουν την ένδικη προσφυγή διά της οποίας ασκούνται τα δικαιώματα που απονέμει το άρθρο 119;

3) Στην περίπτωση που:

- α) μια μισθωτή εργάστηκε στον ίδιο εργοδότη βάσει χωριστών συμβάσεων εργασίας καλυπτούσων ορισμένες χρονικές περιόδους με παύσεις μεταξύ των περιόδων αυτών,

- β) μετά τη λήξη μιας από τις συμβάσεις, ουδείς των συμβαλλομένων υποχρεούται να συμβληθεί σε περαιτέρω τέτοιες συμβάσεις, και

γ) η εν λόγω μισθωτή ασκεί αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη μεταγενέστερης(-ων) συμβάσεως(-εων), αλλά παραλείπει να ασκήσει αγωγή εντός έξι μηνών από τη λήξη προγενέστερης(-ων) συμβάσεως(-εων),

συμβιβάζεται ο εθνικός δικονομικός κανόνας που ορίζει ότι η αγωγή για υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, από την οποία απορρέει το δικαίωμα επί συνταξιοδοτικών παροχών, πρέπει να ασκείται εντός έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως ή εκάστης των συμβάσεων εργασίας που αφορά η αγωγή και ο οποίος, επομένως, δεν επιτρέπει να υπολογιστούν ως συντάξιμος χρόνος οι περίοδοι απασχολήσεως που πραγματοποιήθηκαν βάσει προγενέστερης(-ων) συμβάσεως(-εων):

i) με το δικαίωμα επί ίσης αμοιβής για όμοια εργασία, το οποίο απονέμεται από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΚ, και

ii) με την αρχή του κοινοτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες, σε περίπτωση παραβάσεως του κοινοτικού δικαίου, δεν πρέπει να καθιστούν στην πράξη εξαιρετικά δυσχερή ή αδύνατη την εκ μέρους της ενάγουσας άσκηση των δικαιωμάτων που της απονέμει το άρθρο 119;»

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

31 Προκαταρκτικώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, ελλείπει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους

απόκειται να καθορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να ρυθμίσει τις διαδικαστικές προϋποθέσεις των ενδίκων βοηθημάτων που έχουν προορισμό να εξασφαλίζουν τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες έλκουν από το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου, υπό τον όρον όμως ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές από τις αφορώσες παρόμοιες αξιώσεις που στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και ότι δεν έχουν διαμορφωθεί κατά τέτοιον τρόπο ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., υπό την έννοια αυτή, τις αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, *Rewe*, Συλλογή τόμος 1976, σ. 747, σκέψεις 5 και 6, και 45/76, *Comet*, Συλλογή τόμος 1976, σ. 765, σκέψη 13· προμνησθείσα απόφαση *Fisscher*, σκέψη 39· αποφάσεις της 6ης Δεκεμβρίου 1994, C-410/92, *Johnson*, Συλλογή 1994, σ. I-5483, σκέψη 21, και της 11ης Δεκεμβρίου 1997, C-246/96, *Magorrian* και *Cunningham*, Συλλογή 1997, σ. I-7153, σκέψη 37).

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 32 Το πρώτο ερώτημα αφορά την έκταση εφαρμογής της αρχής της αποτελεσματικότητας και χωρίζεται σε δύο σκέλη. Με το πρώτο σκέλος, το House of Lords ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνικούς δικονομικούς κανόνες προβλέποντες ότι η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα επί συνταξιοδοτικών παροχών) πρέπει να ασκείται εντός ανατρεπτικής προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της απασχολήσεως στην οποία αναφέρεται η αγωγή.
- 33 Όσον αφορά το ζήτημα κατά πόσον ορισμένη προθεσμία, όπως η προβλεπόμενη από το άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου, κατά πάγια νομολογία, από την έκδοση της προμνησθείσας αποφάσεως *Rewe* (σκέψη 5), ο καθορισμός εύλογων αποκλειστικών

προθεσμιών για την άσκηση ένδικων μέσων ή βοηθημάτων πληροί κατ' αρχήν την προϋπόθεση αυτή, καθόσον συνιστά εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της ασφάλειας δικαίου (απόφαση της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani, Συλλογή 1997, σ. I-4025, σκέψη 28).

34 Αντίθετα προς τα υποστηριζόμενα από τις αναιρεσείουσες της κύριας δίκης, η επιβολή αποκλειστικής προθεσμίας έξι μηνών, όπως αυτή που προβλέπεται στο άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ, ακόμα και αν, εξ ορισμού, η παρέλευση της προθεσμίας συνεπάγεται ολική ή μερική απόρριψη της ασκηθείσας αγωγής, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως εμποδίζουσα τις ενάγουσες να επιτύχουν την επιδίκαση ποσών τα οποία, καίτοι δεν είναι ακόμα απαιτητά, δικαιούνται οι ενάγουσες δυνάμει του άρθρου 119 της Συνθήκης. Η προθεσμία αυτή δεν καθιστά αδύνατη ούτε εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη και, επομένως, δεν είναι ικανή να θίξει αυτή καθαυτήν την ουσία των δικαιωμάτων αυτών.

35 Συνελπώς, στο πρώτο σκέλος του πρώτου ερωτήματος προσήκει η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει εθνικό δικονομικό κανόνα κατά τον οποίο η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα) πρέπει να ασκείται εντός αποκλειστικής προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της απασχολήσεως στην οποία αναφέρεται η αγωγή, υπό την προϋπόθεση, πάντως, ότι η προθεσμία αυτή δεν είναι λιγότερο ευνοϊκή για τις αγωγές που στηρίζονται στο κοινοτικό δίκαιο απ' ό,τι για τις αγωγές που στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο.

36 Με το δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνικό δικονομικό κανόνα προβλέποντα ότι οι παρέχουσες συνταξιοδοτικό δικαίωμα περίοδοι απασχολήσεως τις οποίες έχει συμπληρώσει ο ενάγων πρέπει να υπολογίζονται αποκλειστικά και μόνο με βάση τις περιόδους απασχολήσεως που έχουν διανυθεί μετά από μια ημερομηνία όχι προγενέστερη των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής.

- 37 Προκαταρκτικώς, πρέπει να παρατηρηθεί, αφενός, ότι με μια τέτοια αγωγή επιδιώκεται όχι η αναδρομική επιδίκαση παροχών απορρεουσών από το επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, αλλά η αναγνώριση του δικαιώματος αναδρομικής υπαγωγής στο σύστημα αυτό, προς τον σκοπό του υπολογισμού των παροχών που θα πρέπει να καταβληθούν στο μέλλον.
- 38 Αφετέρου, σε περίπτωση ευδοκμήσεως της αγωγής, ο ενάγων δεν μπορεί να απαιτήσει ευνοϊκότερη μεταχείριση, ιδίως από οικονομικής απόψεως, σε σχέση με εκείνη της οποίας θα ετύγχανε εάν είχε υπαχθεί κανονικά στο συνταξιοδοτικό σύστημα (προμνησθείσα απόφαση Fisscher, σκέψη 36).
- 39 Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ο εργαζόμενος μπορεί να αξιώσει την αναδρομική υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα δεν τον απαλλάσσει από την υποχρέωση καταβολής των εισφορών που οφείλονται για τη χρονική περίοδο της αναδρομικής υπαγωγής (προμνησθείσα απόφαση Fisscher, σκέψη 37).
- 40 Με την προμνησθείσα απόφαση Magorrian και Cunningham, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας εμποδίζει την εφαρμογή δικονομικού κανόνα κατ' ουσίαν ταυτόσημου με τον επίδικο στη διαφορά της κύριας δίκης. Πράγματι, στη σκέψη 41 της τελευταίας αυτής αποφάσεως, το Δικαστήριο έκρινε ότι δικονομικός κανόνας κατά τον οποίο, στις δίκες σχετικά με την υπαγωγή σε επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα, το δικαίωμα υπαγωγής στο σύστημα δεν είναι δυνατόν να ανατρέχει σε χρονικό διάστημα πέραν των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής, είναι ικανός να στερήσει τους ιδιώτες από τις συμπληρωματικές παροχές που απορρέουν από το σύστημα στο οποίο δικαιούνται να υπαχθούν, καθόσον οι παροχές αυτές δεν μπορούν να υπολογιστούν παρά μόνο για την προ της ασκήσεως των αγωγών τους διετία.

- 41 Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι, σε αντίθεση προς κανόνες οι οποίοι αρκούνται να περιορίσουν, για λόγους ασφαλείας δικαίου, τη δυνατότητα να ζητηθούν αναδρομικώς ορισμένες παροχές και δεν θίγουν, επομένως, αυτή καθ'αυτήν την ουσία των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη, ένας δικονομικός κανόνας όπως ο επίδικος στη διαφορά της κύριας δίκης καθιστά πρακτικώς αδύνατη την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων από τους ιδιώτες που επικαλούνται το κοινοτικό δίκαιο (προμνησθείσα απόφαση Magorrian και Cunningham, σκέψη 44).
- 42 Συνεπώς, το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει την εφαρμογή, σε αγωγή με την οποία επιδιώκεται η αναγνώριση του δικαιώματος υπαγωγής σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα, εθνικού κανόνα κατά τον οποίο, σε περίπτωση ευδοκμής της αγωγής, τα διαχρονικά αποτελέσματα της σχετικής δικαστικής απόφασης περιορίζονται στην προ της ασκήσεως της αγωγής διετία (προμνησθείσα απόφαση Magorrian και Cunningham, σκέψη 47).
- 43 Είναι μιν αληθές ότι ο επίδικος δικονομικός κανόνας δεν στερεί ολοσχερώς τις αναιρεσιούσες της κύριας δίκης από το δικαίωμα υπαγωγής στο συνταξιοδοτικό σύστημα, ωστόσο, όπως και στην προμνησθείσα υπόθεση Magorrian και Cunningham, ένας δικονομικός κανόνας όπως το άρθρο 12 του Occupational Pension Regulations εμποδίζει να ληφθούν υπόψη όλα τα στάδια της υπηρεσίας που είχαν παράσχει οι ενδιαφερόμενες σε χρόνο προγενέστερο των δύο ετών προ της ημερομηνίας ασκήσεως της αγωγής τους για τον υπολογισμό των παροχών που θα οφείλονταν ακόμη και μετά την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής.
- 44 Η λύση αυτή επιβάλλεται κατά μείζονα λόγο, καθόσον, στην προμνησθείσα υπόθεση Magorrian και Cunningham, οι ενδιαφερόμενες επιδίωκαν να τους αναγνωρισθεί το

δικαίωμα αναδρομικής υπαγωγής σε συνταξιοδοτικό σύστημα προκειμένου να εισπράξουν συμπληρωματικές παροχές, ενώ στην υπό κρίση περίπτωση πρόκειται για ένδικες διαφορές με τις οποίες επιδιώκεται η χορήγηση βασικών συντάξεων.

- 45 Συνεπώς, στο δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματος προσήκει η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνικό δικονομικό κανόνα κατά τον οποίο οι θεμελιώνουσες συνταξιοδοτικό δικαίωμα περιόδοι απασχολήσεως τις οποίες έχει συμπληρώσει η ενάγουσα υπολογίζονται αποκλειστικά και μόνο με βάση τις περιόδους απασχολήσεως που έχουν διανυθεί μετά από μια ημερομηνία όχι προγενέστερη των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 46 Με το δεύτερο ερώτημά του, το House of Lords διερωτάται, κατ' ουσίαν, σχετικά με τα κριτήρια που επιτρέπουν να καθοριστεί αν οι δικονομικοί κανόνες όπως αυτοί του άρθρου 2, παράγραφος 4, του EPA και του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations, που εφαρμόζονται στις αγωγές που άσκησαν οι αναιρεσείουσες της κύριας δίκης βάσει του άρθρου 119 της Συνθήκης, είναι λιγότερο ευνοϊκοί από άλλους δικονομικούς κανόνες ισχύοντες για παρόμοιες αγωγές του εσωτερικού δικαίου.
- 47 Ενόψει της απαντήσεως που δόθηκε στο δεύτερο σκέλος του πρώτου ερωτήματος, παρέλκει πλέον η εξέταση του άρθρου 12 του Occupational Pension Regulations από πλευράς εφαρμογής της αρχής της ισοδυναμίας.

48 Με το πρώτο σκέλος του δεύτερου ερωτήματός του, το House of Lords ερωτά αν, προς τον σκοπό της τηρήσεως της αρχής της ισοδυναμίας, μπορεί να θεωρηθεί ότι αγωγή στηριζόμενη στην παράβαση διατάξεων νόμου όπως ο ΕΡΑ συνιστά ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με ένδικη προσφυγή στηριζόμενη στην παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.

49 Προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον τηρείται εν προκειμένω η αρχή της ισοδυναμίας, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο είναι το μόνο το οποίο έχει άμεση γνώση των δικονομικών κανόνων που ισχύουν για τις ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου, να εξακριβώσει κατά πόσον οι διαδικαστικές προϋποθέσεις που θέτει το εσωτερικό δίκαιο για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων που παρέχει στους ιδιώτες το κοινοτικό δίκαιο είναι σύμφωνες προς την αρχή αυτή και να εξετάσει τόσο το αντικείμενο όσο και τα ουσιώδη στοιχεία των ενδίκων προσφυγών του εσωτερικού δικαίου που φέρονται ως παρόμοιες (βλ. απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 1998, C-326/96, Levez, Συλλογή 1998, σ. I-7835, σκέψεις 39 και 43).

50 Ωστόσο, ενόψει της εκτιμήσεως στην οποία οφείλει να προβεί το εθνικό δικαστήριο, το Δικαστήριο μπορεί να του παράσχει ορισμένα στοιχεία για την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου.

51 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο, στη σκέψη 46 της προμνησθείσας αποφάσεως Levez, η οποία εκδόθηκε μετά την έκδοση της διατάξεως περί παραπομπής του House of Lords στην υπό κρίση υπόθεση, διαπίστωσε ότι ο ΕΡΑ αποτελεί την εθνική νομοθεσία με την οποία εφαρμόζεται η κοινοτική αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεως λόγω φύλου όσον αφορά τις αμοιβές, όπως αυτή απορρέει από το άρθρο 119 της Συνθήκης και από την οδηγία 75/117/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Φεβρουαρίου 1975, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών που αφορούν την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 42). Στη σκέψη 47 της ίδιας αποφάσεως, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, για την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας, δεν αρκεί να εφαρμόζονται οι ίδιοι δικονομικοί κανόνες σε δύο συγκρίσιμα είδη ενδίκων

προσφυγών, της μιας ασκουμένης βάσει του κοινοτικού δικαίου και της άλλης στηριζόμενης στο εθνικό δίκαιο, εφόσον πρόκειται για ένα και το αυτό μέσο παροχής ένδικης προστασίας.

- 52 Δεδομένου ότι, από την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου στις Κοινότητες, ο ΕΡΑ αποτελεί τη νομοθεσία με την οποία το κράτος αυτό εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που υπέχει, καταρχάς, από το άρθρο 119 της Συνθήκης και, κατόπιν, από την οδηγία 75/117, το Δικαστήριο έκρινε ότι η νομοθεσία αυτή δεν μπορεί να αποτελέσει την ενδεδειγμένη βάση συγκρίσεως προκειμένου να διαπιστωθεί η τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας (προμνησθείσα απόφαση *Levez*, σκέψη 48).
- 53 Συνεπώς, στο πρώτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος προσήκει η απάντηση ότι ένδικη προσφυγή στηριζόμενη σε παράβαση διατάξεων νόμου όπως ο ΕΡΑ δεν συνιστά ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με ένδικη προσφυγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης.
- 54 Με το δεύτερο σκέλος του δευτέρου ερωτήματός του, το House of Lords ερωτά βάσει ποιων κριτηρίων κοινοτικού δικαίου προσδιορίζεται η παρόμοια ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου.
- 55 Η τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας προϋποθέτει ότι ο επίμαχος κανόνας εφαρμόζεται αδιακρίτως στις ένδικες προσφυγές που στηρίζονται σε παραβίαση του κοινοτικού δικαίου και σ' εκείνες που στηρίζονται σε μη τήρηση του εσωτερικού δικαίου έχουσα παρόμοιο αντικείμενο και παρόμοια αιτία (προμνησθείσα απόφαση *Levez*, σκέψη 41).

- 56 Προκειμένου να διαπιστωθεί αν η αρχή της ισοδυναμίας τηρείται εν προκειμένω, το εθνικό δικαστήριο, το οποίο είναι το μόνο που έχει άμεση γνώση των δικονομικών κανόνων που ισχύουν για τις ένδικες προσφυγές στον τομέα του εργατικού δικαίου, πρέπει να εξετάσει τόσο το αντικείμενο όσο και τα ουσιώδη χαρακτηριστικά των ενδίκων προσφυγών του εσωτερικού δικαίου που φέρονται ως παρόμοιες (προμνησθείσα απόφαση *Levez*, σκέψη 43).
- 57 Ενόψει των ανωτέρω, στο δεύτερο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος προσήκει η απάντηση ότι, προκειμένου να κριθεί αν η ένδικη προσφυγή την οποία επιτρέπει το εθνικό δίκαιο είναι ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με εκείνη με την οποία γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων που απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει την ομοιότητα των εν λόγω ενδίκων προσφυγών από πλευράς του αντικειμένου τους, της αιτίας τους και των ουσιωδών χαρακτηριστικών τους.
- 58 Με το τρίτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματός του, το House of Lords ζητεί να πληροφορηθεί ποια είναι τα κριτήρια που προσήκει να εφαρμοστούν προκειμένου να κριθεί αν οι δικονομικοί κανόνες που εφαρμόζονται στη θεωρηθείσα ως παρόμοια ένδικη προσφυγή είναι ευνοϊκότεροι από τους δικονομικούς κανόνες που ισχύουν για την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης.
- 59 Ενόψει της εκτιμήσεως στην οποία οφείλει να προβεί το εθνικό δικαστήριο, πρέπει να υπομνησθούν τα στοιχεία ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου, τα οποία παρέσχε το Δικαστήριο με την προμνησθείσα απόφαση *Levez*.

- 60 Έτσι, στη σκέψη 51, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι παραβιάζεται η αρχή της ισοδυναμίας αν ο ιδιώτης που επικαλείται δικαίωμα απονεμόμενο από την κοινοτική έννομη τάξη υποβάλλεται σε πρόσθετα έξοδα ή υπόκειται σε πρόσθετες προθεσμίες σε σχέση προς ενάγοντα ο οποίος στηρίζει την αγωγή του σε δικαίωμα καθαρώς εσωτερικού δικαίου.
- 61 Γενικότερα, το Δικαστήριο ανέφερε ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αναλύουν κάθε περίπτωση στην οποία τίθεται το ζήτημα αν μια εθνική διάταξη του δικονομικού δικαίου είναι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνες που αφορούν παρόμοιες ένδικες προσφυγές του εσωτερικού δικαίου λαμβάνοντας υπόψη τη θέση της διατάξεως αυτής στην όλη διαδικασία, την εξέλιξη της διαδικασίας και τις ιδιομορφίες της ενώπιον των διαφόρων εθνικών αρχών (προμνησθείσα απόφαση Levez, σκέψη 44).
- 62 Συνεπώς, οι διάφορες πτυχές των δικονομικών κανόνων δεν μπορούν να εξετάζονται μεμονωμένα, αλλά πρέπει να εκτιμώνται τοποθετούμενες στο γενικό τους πλαίσιο. Εξάλλου, η εξέταση αυτή δεν μπορεί να γίνεται κατά υποκειμενικό τρόπο ενόψει των πραγματικών περιστάσεων, αλλά πρέπει να συνίσταται σε αντικειμενική και αφηρημένη σύγκριση των εν λόγω δικονομικών κανόνων.
- 63 Ενόψει των ανωτέρω, στο τρίτο σκέλος του δευτέρου ερωτήματος προσήκει η απάντηση ότι το εθνικό δικαστήριο, προκειμένου να αποφανθεί ως προς το ισοδύναμο των δικονομικών κανόνων, οφείλει να εξετάσει κατά τρόπο αντικειμενικό και αφηρημένο την ομοιότητα των εν λόγω κανόνων από πλευράς της θέσεώς τους στην όλη διαδικασία, της εξελίξεως της εν λόγω διαδικασίας και των ιδιομορφιών των κανόνων.

Επί του τρίτου ερωτήματος

64 Με το τρίτο ερώτημά του, το House of Lords ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει δικονομικούς κανόνες οι οποίοι επιβάλλουν να ασκείται η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα επί συνταξιοδοτικών παροχών) εντός προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως (ή εκάστης των συμβάσεων) εργασίας που αφορά η αγωγή.

65 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το ζήτημα αυτό αφορά διάφορες υποθέσεις της κύριας δίκης, οι οποίες χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι οι αναιρεσείουσες εργάζονται τακτικά, αλλά περιοδικά ή με παύσεις, για τον ίδιο εργοδότη βάσει διαδοχικών και χωριστών από νομικής απόψεως συμβάσεων. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι, ελλείψει συμβάσεως-πλαισίου, η προβλεπόμενη στο άρθρο 2, παράγραφος 4, του ΕΡΑ προθεσμία αρχίζει να τρέχει από τη λήξη κάθε συμβάσεως εργασίας και όχι από το τέλος της εργασιακής σχέσεως μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη φορέα. Συνεπώς, ο εργαζόμενος δεν μπορεί να ζητήσει την αναγνώριση των περιόδων απασχολήσεώς του με μειωμένο ωράριο, προς τον σκοπό του υπολογισμού των συνταξιοδοτικών του δικαιωμάτων, παρά μόνον εφόσον έχει ασκήσει αγωγή εντός έξι μηνών από της λήξεως κάθε συμβάσεως στο πλαίσιο της οποίας απασχολήθηκε κατά την επίμαχη περίοδο.

66 Με τις γραπτές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή υποστήριξε ότι η εφαρμογή ενός τέτοιου δικονομικού κανόνα στις αγωγές που ασκούνται από τους εργαζόμενους αυτούς δεν συμβιβάζεται με την αρχή της αποτελεσματικότητας για δύο λόγους. Αφενός, ο δικονομικός αυτός κανόνας υποχρεώνει τους ενδιαφερόμενους εργαζό-

μενους, οι οποίοι επιθυμούν την αναγνώριση των περιόδων απασχολήσεώς τους με μειωμένο ωράριο προς τον σκοπό του υπολογισμού των συνταξιοδοτικών τους δικαιωμάτων, να ασκήσουν μια ατέρμονη σειρά αγωγών για κάθε σύμβαση στο πλαίσιο της οποίας απασχολήθηκαν κάθε περίοδο. Αφετέρου, ο κανόνας αυτός εμποδίζει να ληφθεί υπόψη το σύνολο των σταδίων υπηρεσίας των ενδιαφερομένων εργαζομένων για τον υπολογισμό των συνταξιοδοτικών παροχών τους, καίτοι αυτά τα στάδια υπηρεσίας εντάσσονται σε μια διαρκή εργασιακή σχέση. Οι ενδιαφερόμενοι εργαζόμενοι, οι οποίοι άσκησαν την πρώτη αγωγή τους εντός έξι μηνών από τη λήξη της τελευταίας συμβάσεως εργασίας, στερούνται της δυνατότητας να αναγνωρίσουν τα στάδια υπηρεσίας που διήνυσαν στο πλαίσιο των προγενεστέρων συμβάσεών τους.

- 67 Όπως υπενθυμίζεται στη σκέψη 33 της παρούσας αποφάσεως, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι ο καθορισμός ευλόγων αποκλειστικών προθεσμιών για την άσκηση ένδικων προσφυγών συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο στο μέτρο που συνιστά εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής της ασφάλειας δικαίου. Συνεπώς, οι προθεσμίες αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν ικανές να καταστήσουν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη.
- 68 Είναι μεν αληθές ότι η ασφάλεια δικαίου επιβάλλει επίσης να μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια το χρονικό σημείο ενάρξεως της αποκλειστικής προθεσμίας· ωστόσο, στην περίπτωση διαδοχικών συμβάσεων περιορισμένης διάρκειας, όπως αυτές στις οποίες αναφέρεται το τρίτο ερώτημα, ο καθορισμός της λήξεως κάθε συμβάσεως ως χρονικού σημείου ενάρξεως της αποκλειστικής προθεσμίας καθιστά εξαιρετικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος που απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης.
- 69 Πάντως, πρέπει να παρατηρηθεί ότι υφίσταται η δυνατότητα ακριβούς καθορισμού του χρονικού σημείου ενάρξεως της αποκλειστικής προθεσμίας στην περίπτωση

σταθερής σχέσεως πηγάζουσας από διαδοχικές συμβάσεις περιορισμένης διάρκειας, συναπτόμενες κατά τακτά χρονικά διαστήματα και αφορώσες την ίδια απασχόληση στην οποία εφαρμόζεται το ίδιο συνταξιοδοτικό καθεστώς.

70 Πράγματι, τίποτε δεν εμποδίζει να καθοριστεί ως χρονικό σημείο ενάρξεως της αποκλειστικής προθεσμίας η ημερομηνία κατά την οποία διακόπτεται η διαδοχή αυτών των συμβάσεων λόγω απουσίας κάποιου από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν αυτή τη σταθερή σχέση απασχολήσεως, είτε διότι διεκόπη η περιοδικότητα των παύσεων μεταξύ των περιόδων απασχολήσεως είτε διότι η νέα σύμβαση δεν αφορά πλέον την ίδια απασχόληση στην οποία εφαρμόζεται το ίδιο συνταξιοδοτικό καθεστώς.

71 Υπό τις περιστάσεις αυτές, κανόνας ο οποίος επιτάσσει να ασκείται η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα εντός προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως (ή εκάστης των συμβάσεων) εργασίας την οποία αφορά η αγωγή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από λόγους ασφάλειας δικαίου.

72 Συνεπώς, στο τρίτο ερώτημα προκίηκει η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει δικονομικούς κανόνες που επιβάλλουν να ασκείται η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα επί συνταξιοδοτικών παροχών) εντός προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως (ή εκάστης των συμβάσεων) εργασίας την οποία αφορά η αγωγή, εφόσον πρόκειται για σταθερή εργασιακή σχέση πηγάζουσα από διαδοχικές συμβάσεις περιορισμένης διάρκειας, συναπτόμενες κατά τακτά χρονικά διαστήματα και αφορώσες την ίδια απασχόληση στην οποία εφαρμόζεται το ίδιο συνταξιοδοτικό καθεστώς.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 73 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, η Ιρλανδική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 5ης Φεβρουαρίου 1998 το House of Lords, αποφαινεται:

- 1) Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει εθνικό δικονομικό κανόνα κατά τον οποίο η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα επί συνταξιοδοτικών παροχών) πρέπει να ασκείται εντός αποκλειστικής προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της απασχολήσεως στην οποία αναφέρεται η αγωγή, υπό την προϋπόθεση,

πάντως, ότι η προθεσμία αυτή δεν είναι λιγότερο ευνοϊκή για τις αγωγές που στηρίζονται στο κοινοτικό δίκαιο απ' ό,τι για τις αγωγές που στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο.

- 2) Το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνικό δικονομικό κανόνα κατά τον οποίο οι θεμελιώουσες συνταξιοδοτικό δικαίωμα περίοδοι απασχολήσεως τις οποίες έχει συμπληρώσει η ενάγουσα υπολογίζονται αποκλειστικά και μόνο με βάση τις περιόδους απασχολήσεως που έχουν διανυθεί μετά από μια ημερομηνία όχι προγενέστερη των δύο ετών προ της ασκήσεως της αγωγής.
- 3) Ένδικη προσφυγή στηριζόμενη σε παράβαση διατάξεων νόμου όπως ο Equal Pay Act 1970 δεν συνιστά ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με ένδικη προσφυγή στηριζόμενη σε παράβαση του άρθρου 119 της Συνθήκης ΕΚ (τα άρθρα 117 έως 120 της Συνθήκης αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 136 ΕΚ έως 143 ΕΚ).
- 4) Προκειμένου να κριθεί αν η ένδικη προσφυγή την οποία επιτρέπει το εθνικό δίκαιο είναι ένδικη προσφυγή του εσωτερικού δικαίου παρόμοια με εκείνη με την οποία γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων που απονέμει το άρθρο 119 της Συνθήκης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει την ομοιότητα των εν λόγω ενδίκων προσφυγών από πλευράς του αντικειμένου τους, της αιτίας τους και των ουσιωδών χαρακτηριστικών τους.
- 5) Προκειμένου να αποφανθεί ως προς το ισodύναμο των δικονομικών κανόνων, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξετάσει κατά τρόπο αντικειμενικό και αφηρημένο την ομοιότητα των εν λόγω κανόνων από πλευράς της θέσεώς τους στην όλη διαδικασία, της εξελίξεως της εν λόγω διαδικασίας και των ιδιομορφιών των κανόνων.

- 6) Το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει δικονομικούς κανόνες που επιβάλλουν να ασκείται η αγωγή για την υπαγωγή σε επαγγελματικό συνταξιοδοτικό σύστημα (από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα επί συνταξιοδοτικών παροχών) εντός προθεσμίας έξι μηνών από τη λήξη της συμβάσεως (ή εκάστης των συμβάσεων) εργασίας την οποία αφορά η αγωγή, εφόσον πρόκειται για σταθερή εργασιακή σχέση πηγάζουσα από διαδοχικές συμβάσεις περιορισμένης διάρκειας, συναπτόμενες κατά τακτά χρονικά διαστήματα και αφορώσες την ίδια απασχόληση στην οποία εφαρμόζεται το ίδιο συνταξιοδοτικό καθεστώς.

	Rodríguez Iglesias		Moitinho de Almeida
Edward	Schintgen	Kapteyn	Puissochet
Hirsch		Jann	Ragnemalm

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 16 Μαΐου 2000.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias